

ՍԵՂԱ ՏՈՆՈՅԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ՀԱՍԱՀԱՐԹՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐԸ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆԻ
ԱՖՈՐԻԶՄՆԵՐՈՒՄ

«Անհատն ազգության մեջ և նրա հետ է, որ անմահ է»

Ավ. Խսահակյան

Համաշխարհային փորձը, մարդկության զարգացման ընթացքը և մշակույթի պատմությունը ցույց են տալիս, որ յուրաքանչյուր ազգի՝ որպես տեսակ բացառիկության գաղափարն ունի չափազանց ամուր գոյաբանական, կրոնա-էթիկական և մշակութաբանական հիմքեր: Մինչև օրս չի ստեղծվել աշխարհի ազգային պատկերին համարժեք մեկ այլ պատկեր, որ լինի այդքան կենսունակ, հավաստի և չունենա այլընտրանք: Ազգային միավորը միակ ստույգ և ճշգրիտ չափն է, որ որդեգրել է մարդկությունը և չի ուզում կորցնել՝ ելնելով հազարամյակների փորձից: Ռ. Կիպլինգի խոսքերը՝ «Արևելքն Արևելք է, Արմուտքն՝ Արմուտք, և նրանք երբեք չեն հանդիպելու»՝ լավագույնս են արտացոլում աշխարհի քաղաքակրթական և ազգաբանական պատկերը: Համաշխարհային պատմության ընթացքը ցույց է տալիս, որ մշակութային համահարթման (գլոբալացման) ոչ մի բացահայտ և քողարկված փորձ, որևէ ժողովրդի բռնի մշակութային ծուլում ի գործ է վերջնական հաղթանակ տանել, եթե տվյալ ժողովուրդը գենետիկորեն պատրաստ չէ դրան:

20-րդ դարի վերջին տասնամյակներին բուռն թափով սկսվեց համաշխարհային քաղաքակրթության ամերիկանացման կամ համաշխարհայնացման գործընթացը: Մոլորակի մասշտաբով սկսեցին տարածվել ոչ միայն ամերիկյան քաղաքակրթության սոցիալական և քաղաքական հարաբերություններին բնորոշ կացութաձևերը, այլև ամերիկյան կենսակերպի արտաքին ձևերը, զանգվածային սպառողական մշակույթ, որն իր հետ բերեց դասական մշակույթի անկում, աննախադեպ հոգևոր սնանկություն, ժողովուրդների հոգեկերտվածքների քայքայում և խաթարում: Այժմ նույնիսկ արևմտյան Հատ տեսաբաններ չեն թաքցնում համաշխարհայնացման փորձի վնասակար էությունը և վտանգը մարդկության համար: Ինչպես նկատել է Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր Ջոզեֆ Շտիգլիցը. «Պեպի ծայրամասեր արևմտյան քաղաքակրթության ներխուժումը հնարավորություն է տալիս ներքին սահմաններ չունեցող աշխարհը

թափանցել ոչ ցանկալի երևույթներ և, ամենակարևորը, վտանգավոր գաղափարներ»¹:

Ազգաբանական և մշակութաբանական մի քանի դարաշրջաններ ապրած հայ ժողովրդի համար ազգային ինքնության, բարոյաէթիկական, գեղագիտական և մշակութային համակարգերի անաղարտության պահպանումը եղել են կողմնորոշիչ և առաջնային «առասպելալ» խորհրդանշական Չայկից մինչև Մաշտոց ու Խորենացի, Շնորհալի ու Աբովյան, Թումանյան ու Իսահակյան, Պ.Սևակ ու Զր.Մաթևոսյան: Դարերով պետականությունից գրկված և հզոր ժողովուրդների բախման խաչմերուկում հայտնված և հալածական մեր ժողովրդի համար կրոնը, հոգևոր մշակույթը, լեզուն և գրականությունը փոխարինել են պետականությանը: Մեր մեծերի աշխարհայացքային ընտրությունը, ազգային առողջ կողմնորոշումն ու անսխալ բնագրը, ապագայի և հեռանկարի հանձարել կռահումները կատարել են ազգափրկիչ դեր:

Չայ ժողովրդի հավաքական իմաստության վառ դեմքերից է Ավետիք Իսահակյանը՝ մեծ բանաստեղծն ու հանձարեղ մտածողը: Նրան վիճակվեց ականատեսը դառնալ մեր ժողովրդի մեծագույն ողբերգության, տեսնել և ճաշակել ցարիզմի հայահալած քաղաքականությունը, զգալ և հասկանալ խորհրդային իշխանության տարիներին կեղծ սոցիալիզմի ապագային գաղափարախոսության վտանգավոր էությունը:

«Չայ ազգի դարերի պատմությունը տիեզերքի ամենադաժան, զարհուրելի գիրքն է: Ամեն տողը՝ սոսկում, ամեն բառը՝ արիավիրք:

Ինչո՞ւ է հայ ժողովուրդը Աստվածաշնչի Չոբին եղովմական հողերից տեղափոխել իր հողերի վրա: Անշուշտ, խորունկ նմանություն է տեսել Չոբի և իր ճակատագրի միջև:

Սակայն հայ ժողովուրդն էլ Չոբի պես հավատում է իր պայծառ ապագային: Այլապես, ինչպե՞ս կարող էր նա, ցավերով ու խոցերով լի, ապրել դարեր ու դարեր, նստած հայրենիքի մոխիրների վրա, իր շքեղ ավերակների մեջ»....

Չեշտ չէր մեծ Չայի համար դիմանալ այն արիավիրքներին, որոնց ենթարկվեց իր ժողովուրդը, և նա գրում է. «Իմ հոգին կրեց այն բոլոր վերքերը, խոցերը, ջարդերը, մահերը, որ կրեց հայ ժողովուրդը: Թուրքերը սպանեցին և իմ հոգին»:

Իր խոհերն ու մտորումները հայ ժողովրդի գոյափիլիսոփայության, ազգային պատմության և ճակատագրի, հոգևոր-մշակութային ինքնության, լեզվի, գրականության, արվեստի դերի մասին Վարդեսը գրի է առել խտացումների կամ աֆորիզմների ձևով, որոնք փիլիսոփայական մտքի փայլատակումներ են, հանձարեղ դիտարկումներ, մարգարեական կռահումներ, պատգամ հայ ժողովրդին ու գալիք սերունդներին: Նաև՝ տազնապ ու մտահոգություն

¹ Զ.Շուխից «Վրտասահմանյան քաղաքականություն», Երևան 2004թ., էջ 95:

ժողովրդի ապագայի վերաբերյալ: «Այնպես չլինի՝ Մասիսը դառնա հայության մահարձան, որ դարերին պատմե, թե այստեղ ապրել ու մեռել է հայը»:

Այս խոհերն ու փիլիսոփայական դիտարկումները առավել քան այժմեական և հրատապ են մեր օրերում, քանի որ մշակութային համահարթման հմտորեն քողարկված և տեղ-տեղ բացահայտ քաղաքականության հետևանքով, ինչպես Հր.Մաթևոսյանն է գրում. «Իսկապես պատմության առջև տգետ սերունդ է եկել, իր պատմությունը չիմացող սերունդ, որ ծարավի չէ ոչ գիտության, ոչ էլ աշխարհի իմացության»²:

Ազգապահպան արժեքների թվում Իսահակյանը կարևորում է հայրենասիրությունը, ազգային ոճը (ազգային ոգին), մայրենի լեզուն, գրականությունը, հայ մշակույթը, հավատարմությունը հայրենիքին, ընտանեկան դարավոր առաքինություններին, նախնիների վեհ օրինակներին: Այլապես, ինչպես ինքն է գրում՝ «Կվախենամ կորչենք ազգերի թոհ ու բոհի մեջ, ժողովուրդների տարբեր մշակույթների անդունդի մեջ»:

Կարևորելով հայրենասիրությունը՝ Իսահակյանը գրում է. «Հայրենասիրությունն այն է, որ հայերն ամենուրեք իրար պատկանեն և միասին՝ հայրենիքին: Հայրենիքը հոգեկան միասնիկ երևույթ է, այն մեր նախնիների աճյունն է, այն տունը, ուր ապրել են մեր հայրերը, ուր ապրում ենք հիմա մենք, և ուր պիտի ապրեն մեր որդիները՝ կապված արյան խորհրդավոր կապով»: Արյան խորհրդավոր կապ, սերունդների կապ, ազգային հիշողություն. ահա այն անքակտելի օղակը, որ պետք է փրկի մեր ժողովրդին հայակույլ հողմերից և կատարի ազգափրկիչ դեր: Իսահակյանը լավ գիտեր, թե սերունդների խզված կապն ինչ աղետալի հետևանքներ կարող էր ունենալ մի ժողովրդի համար, և միշտ չէ, որ հմարավոր էր այդ կապը վերականգնել: Օտարացումը հեշտությամբ կվերածվեր համաճարակի, եթե տեղի տար կամ ընկրկեր դրսից եկող սպառնալիքի առջև, ինչպես դա տեղի ունեցավ հայության մի քանի հատվածների համար:

«Տրադիցիան ժողովրդի հոգին է, ոգին է: Անցյալն ունի հարուստ շտեմարան ձևերի, պատկերների, գույների, երանգների: Դրանցով կերտված է ազգային ոճը... Մեր կուլտուրան շատ հետ կմնար, եթե արհամարհեինք անցյալի գանձերը, եթե չօգտագործեինք նրանց»:

Իսահակյանը գտնում է, որ յուրաքանչյուր ազգի ամենաբնորոշ կողմը նրա ոճն է, որ բխում է տվյալ ժողովրդի հոգեկերտվածքից: «Ոճ ստեղծող, ոճ ունեցող ազգերը չեն կորսվի, չեն ձուլվի ուրիշի հետ: Ոճն ամենահզոր պահապանն է ազգի: Մենք պայքարում ենք ոչ միայն հայ ժողովրդի ֆիզիկական գոյության համար, այլև, գլխավորապես, հայ հոգու համար, Հայաստանի հոգու համար»:

² Հր.Մաթևոսյան «Ես ես եմ», Երևան, 2005թ., էջ 107:

Գեղարվեստական մշակույթը համարելով ազգային ոճի և ոգու արտահայտություն՝ Վարպետը գրում է. «Միայն հայը կարող էր ստեղծել այս տեսակ Մայր տաճար: Դա հայի հոգին է՝ մարմին, ձև ու ոճ ստացած»:

Սրբազան երկյուղով և անսահման հիացմունքով է բանաստեղծը խոսում հայ ժողովրդի բազմադարյան մշակույթի և արվեստի մասին: Քաջատեղյակ աշխարհի ժողովուրդների մշակույթներին՝ նա, առանց դույզն ինչ ազգային սնապարծության, ամենաբարձր գնահատականն է տալիս հայ ժողովրդի մշակույթին, ճարտարապետությանը, երգին, գրականությանը, ազգային ճշմարիտ արժեքներին, որոնք օգնել են նրան ապրել և դիմակայել պատուհասած արհալիրքներին ու աղետներին, պահպանել ազգային ինքնությունը, կուլ չգնալ հայակուլ ալիքներին:

Նկատի ունենալով հայության բոլոր թշնամիներին, թե՛ թուրք բարբարոսներին, թե՛ ցարական հայատյաց կառավարությանը և թե՛ բոլշևիկյան ապազգային գաղափարախոսներին՝ Իսահակյանն անսահման ցասումով գրում է. «Գեղարվեստն ազգային հոգու դրսևորումն է. մի՛ բանդեք, մի՛ ոչնչացրեք այն, դա ամենամեծ ոճիրն է արևի տակ, սպանել մի ազգի ոգին: Թողեք նա իր ոճով հասկանա աստղերի երգը, և դրանով մարդկությունը կհարստանա, և աշխարհը կդառնա իսկական գեղարվեստական թանգարան»:

Վարպետը ազատության և ազգապահպանության բանալի է համարում հայոց լեզուն: Չափազանց կարևորում է լեզվի դերը. չէ՞ որ հայոց լեզվի մեջ մարմնացած է հայ ժողովրդի հոգին, ամեն մի բառ նրա հոգու մի կտորն է: Այդ բառերի մեջ են նյութացած, առարկայացած նրա վիշտը, գրկանքները, դառն ու զվարթ ապրումները, հույսերը, իղծերը, սերը, տեսիլքները:

«Չայո՛ց լեզու, քեզ լսել են այս լեռներն ու դաշտերը, և պիտի լսեն մինչև իրենց փոշի դառնալը, հայո՛ց լեզու, դու մեր անկողոպտելի գանձը եղար, մեր անընկճելի հայրենիքը... Ցնցոտի հագավ մեր ժողովուրդը, բայց դու ծիրանիով ծածկեցիր նրա հոգին, թշնամին ջախջախեց նրա սրունքները, բայց դու թևեր տվիր նրան... Եվ ինչպե՞ս լքեմք այդ լեզուն, ուրանանք մոռանանք, մեռցնենք: Նրա համար ծով արյուն են թափել մեր նախնիները»:

Կարծես մեր օրերի համար են գրվել նաև դառնությամբ լի այս տողերը. «Մեր իրականության մեջ համատարած տգիտությունն է լեզու չիմում, և մեր լեզուն գնալով այլանդակվում է, աղավաղվում, զոեհկանում, խաթարվում»:

Ազգապահպանության գործում Իսահակյանը իսկայական դեր է վերապահում գրականությանը: Գրականությունը նա համարում է ազգային գաղափարաբանության, ազգային ոգու առավել նշանակալի արտահայտիչ, մշակութաբանական հզոր զենք, աշխարհի, իրերի և երևույթների պատմափիլիսոփայական իմաստավորման կարևորագույն միջոց և, ամենակարևորը, հայրենասիրության անսահման աղբյուր, հալածանքներից ու վիրավորանքներից մխիթարության և հույսի ապաստարան:

«Ամեն մի դժբախտ ժողովուրդ իր լացի պատճառով ունի, որի առջև լաց է լինում, հրեաների պես իր բողոքը, տրտուհեք, դժգոհությունը իր պատմությունից, կրած հալածանքները հզոր ժողովուրդներից ողբում պատմում, լաց լինում, քերականորեն մխիթարվում:

Հայ ժողովրդի լացի պատճառով գրականությունն է՝ հորենացու «Ողբը», «Նարեկը», «Վերք Հայաստանին», «Կռուկը», Իսահակյանի երգերը, որոնք մաերգում են»...

Գիրն ու գրականությունը եղել են մեր ժողովրդի անքակտելի հոգևոր պահանջը, հոգևոր Հայաստանի գաղափարաբանության դրոշակակիրը: Մաշտոցից ի վեր հայ ժողովրդի շահած ամենամեծ ճակատամարտը, որը նրան ապրեցնում է արդեն 1700 տարի, եղավ հայոց Այբուբենը, մեր հոգու և ոգու նշանների քարգմանը: Գիրքը մեզ համար եղել է սրբություն: Հայ ժողովուրդն աշխարհի այն եզակի ժողովուրդներից է, որ սրբացրել է իր գրողներին, ունեցել գրի և գրականության պաշտամունքը: Պատահական չէ, որ Մաշտոցը, Խորենացին, Եղիշեն, Նարեկացին, Շնորհալին, Աբովյանը, Բաճճին, Թումանյանը դարձել են ազգային և հոգևոր կյանքի խորհրդանշաններ:

«Մեր սրբազան մագաղաթների պահպանման համար ինչքան կյանքեր են զոհվել, նահատակություններ եղել: Մատյանները պահել են աչքի լույսի պես, տարել են իրենց հետ գաղթավայրեր, դրանցից հայրենիքի բույրն են առել, հայրենիքի կարոտը, պաշտել են, երկրպագել, աղոթել նրանց վրա, հիվանդներ բուժել»:

Բազմաթիվ աֆորիզմներում Իսահակյանը շեշտում է հայ գրականության ազգափրկիչ դերը, նշել, որ մեզ պահել և սնուցել է մեր գրականությունը, պայքարել այլասերման և կոսմոպոլիտիզմի դեմ: Հայ գրականությունը ոչ միայն փակել է ազգային նիհիլիզմի, ժխտողականության և աշխարհաքաղաքացիության ճանապարհը, այլև ժողովրդին դաստիարակել ազգային ինքնագիտակցության և հայրենասիրության ոգով, սրել ժողովրդի արժանապատվության հարցը: Ավելին, հայ գրականությունը մշտապես պահպանել է իր բարությունն ու այլասիրությունը, ժողովրդին դաստիարակել ոչ միայն հայրենասիրության, այլև ճշմարտասիրության, բարության և ազնվության, հոգեկան բարձր առաքինությունների ոգով: Տարիներ անց, կարծես շարունակելով Իսահակյանի խոհերը, Զր.Մաթևոսյանը կգրի. «Մեր ազգի յուրաքանչյուր զավակ կորուստի ցավ ունի, և թվում է՝ մենք պիտի դառնայինք «չար ուժը Աստծո դրախտում», սակայն տեսեք, թե ինչ ներդաշնակ է ծվում ողջ հայ գրականությունը, ինչպեսի հոժարությամբ են ստանձնում հայ գրողները տիեզերքի ցավը, ինչպես համերաշխ են մարդասիրության խաչը կրելիս»:

Բանաստեղծը, որպես ազգային լինելիության և գոյաբանության հիմք մեծ տեղ է տալիս մեր ազգային ավանդներին, ծեսերին, ժողովրդական ստեղծագործությանը: «Ժողովուրդը հավատում է իր ազգային լեգենդներին, միջե-

րին, առասպելներին, էպոսին, նրանց իրական լինելուն, պատմականությանը: Եվ դրանով է ուժեղ մի ժողովուրդ: Երբ այլևս դադարում է հավատալուց, նա չորանում է, կորցնում իր երկրի պոեզիայի զգացումը, նրա նվիրականությունը: Հայրենիքը դառնում է նրա համար օտար, վերաբերմունքը՝ անտարբեր»:

Իսահակյանը սրում է ազգային հիշողության, ազգային արմատներից սնվելու, այդ արմատներին հավատարիմ մնալու հարցը: Նա գտնում է, որ հին հայկական առասպելների, երգերի, հեքիաթների ու ծեսերի մեջ են գտնվում հին կրոնի արծազանքները: Հին կրոնը ենթահողմ է, որի մեջ արմատ են ձգել մեր մշակույթը և նոր կրոնը: Դրանով է մեր ժողովուրդը համառ և ուժեղ, դրանով է անպարտելի: Կարծես Իսահակյանի խոսքերի նորօրյա արծազանքն են Չ.Այթմատովի մտորումները մանկուրտիզմի մասին «Եվ դարից երկար ձգվում է օրը» վեպում՝ ուղղված խորհրդային համահարթող գաղափարախոսության դեմ. «Որքան ավելի հեշտ է թոցնել գերու գլուխը, կամ ահաբեկելու համար որևէ այլ վնաս հասցնել, քան խլել նրա հիշողությունը, ավերել նրա գիտակցությունը, արմատախիլ անել այն, ինչ ապրում է մարդու հետ մինչև վերջին շունչը և նրա հետ էլ իջնում է գերեզման: Նրանք գտել են ատրուկներից կենդանի հիշողությունը խլելու միջոցը. դրանով իսկ մարդկային բնությանը պատճառելով հնարավոր և անհնարին բոլոր չարագործություններից ամենադաժանը»³:

Մեծ Բանաստեղծին և Մտածողին խորթ է նեղ ազգայնամոլությունը: Նա բազմիցս շեշտում է, որ մենք պիտի եվրոպամանք՝ պահպանելով մեր ոգին և ոճը, մեր ազգային արժեքները, անսահման սիրելով և ամենացորդ նվիրվելով մեր հայրենիքին:

«Նոր, հզոր և խոր երգերով քո հինավուրց հոգուց բխած՝ հզոր գետերի պես պիտի երթաս, թափվիս, մարդկության հանուր ծովի մեջ՝ քո նոր դաշնակը հյուսելով հանուրի ներդաշնակության հետ»:

Ազգային և մշակութային ինքնության, տիեզերքում սեփական տեղի համար պայքարը հավերժական պայքար է: Յուրաքանչյուր ժողովուրդ ունի իր իրական հայրենիքը և երազանքների հայրենիքը, որն ավելի հզոր է, ավելի կատարյալ, ավելի երջանիկ: Առանց այդ սրբազան երազանքի, հատկապես փոքր ժողովուրդները, չեն կարող ապրել: Այդ նվիրական երազանքների իրականացման, նորօրյա մարտահրավերներին դիմակայելու, մեր պատմական երթի ճանապարհին հայ ժողովրդի հավերժական ուղեկիցն է հանճարեղ Բանաստեղծն ու Մտածողը՝ հայության բոլոր սերունդներին հղած իր իմաստուն պատգամներով և մարգարեություններով, հայ ժողովրդի ապագայի նկատմամբ իր լուսավոր և պայծառ հավատով:

³ Չ.Այթմատով, «Եվ դարից ձգվում է օրը», Երևան, 1979թ.: